

De overeenkomst in politieke voorkeuren van siblings

De invloed van individuele en familiekenmerken op de politieke-partijvoorkeur

Ariana Need¹

Summary

Sibling resemblance in political preferences: individual and family influences on party preference

The sibling approach is used to establish the total effect of the family on voting behaviour. Political preferences are for 29 per cent determined by family factors, and for 71 per cent by individual factors. About seven per cent of the individual level variance in political preferences, and 45 per cent of the variance at the family level can be explained. There were significant effects from denomination, social class, gender, and parental political preferences on political preferences. The effect of parental political preferences was the strongest. The effects of age, parental denomination and parental social class were non-significant.

1. Inleiding

In Nederland hebben alle inwoners na hun achttiende levensjaar het recht om bij algemene verkiezingen hun stem uit te brengen. Op die leeftijd hebben de meeste mensen politieke voorkeuren ontwikkeld, en op grond van deze voorkeuren brengen ze een stem uit op een van de politieke partijen. In de literatuur over politieke socialisatie is veel aandacht geschonken aan de overdracht van politieke waarden (voor een overzicht zie Sears, 1975). Deze socialisatie-overdracht vindt voornamelijk plaats op school en in het gezin. Van alle socialisatie-agenten zou de familie het meest belangrijk zijn (Jennings & Niemi, 1968).

Het is niet bekend welke factoren er nu precies voor zorgen dat de politieke voorkeuren van ouders en hun kinderen op elkaar lijken. Verschillende factoren van het ouderlijk huis kunnen iemands partijvoorkeur beïnvloeden. Jennings en Niemi (1968) laten voor

Amerikaanse kinderen zien dat ouders hun politieke voorkeur *direct* op hun kinderen overdragen. McAllister en Kelley (1985) vinden met Britse data ook dat de politieke voorkeur van de ouders de *dominante factor* is. Goldberg (1969) constateert dat er een *indirecte* overdracht van partijvoorkeur plaatsvindt via de opleiding van de ouders. In al deze studies wordt aangenomen dat verschillende aspecten van het ouderlijk milieu iemands politieke voorkeuren beïnvloeden. Men zou al deze factoren gezamenlijk in beschouwing moeten nemen om het onafhankelijke effect van elke factor op de politieke-partijvoorkeur te kunnen bepalen. Met ander woorden: het is relevant om de relatieve invloed van deze factoren vast te stellen. Een verwante vraag is of deze effecten alle invloeden van de familie omvatten, of dat er nog andere, ongemeten, familiekenmerken van invloed zijn op de politieke-partijvoorkeur.

Om bovenstaande vragen te beantwoorden voeren we een specifieke test uit waarin het effect van het ouderlijk milieu op iemands politieke-partijvoorkeur vast wordt gesteld door de politieke-partijvoorkeur van broers en zussen (siblings) te vergelijken. Uit de overeenkomst in politieke-partijvoorkeur van siblings weten we exact wat het totale effect van het ouderlijk milieu op de politieke-partijvoorkeur is. Het is zo ook mogelijk om vast te stellen in welke mate dit effect van het ouderlijk milieu toegeschreven kan worden aan gemeten kenmerken van de ouders, zoals de denominatie van de ouders, de sociale klasse van de ouders en de politieke voorkeuren van de ouders.

De opzet van dit artikel is als volgt. In de volgende paragraaf wordt de theoretische achtergrond van het artikel geschetst. In de derde paragraaf beschrijven we eerst de data en operationalisaties. Daarna lichten we het gebruik van siblingmodellen toe, en de voordelen daarvan. De resultaten van de analyses worden in de vierde paragraaf gepresenteerd. In de slotparagraaf worden deze resultaten van commentaar voorzien.

2. Theoretische achtergrond

In studies naar stemgedrag wordt de meeste aandacht gegeven aan het effect dat individuele kenmerken hebben op de politieke-partijvoorkeur. Tot voor kort was de politieke-partijvoorkeur in Nederland sterk bepaald door het kerkgenootschap en de sociale klasse waartoe iemand behoorde (Lijphart, 1974). In de laatste twintig jaar hebben er zich echter aanzienlijke veranderingen, zoals ontzuiling en secularisatie, in de Nederlandse samenleving voorgedaan, wat resulteerde in een electoraat dat minder gebonden was aan religie en klasse (Irwin & Van Holsteyn, 1989). Precies deze zwakker wordende relatie tussen religie, klasse en politieke-partijvoorkeur, maakt de vraag naar de overdracht van politieke voorkeuren van de ene generatie naar de andere weer van belang.

Alhoewel men stelt dat de relatie tussen klasse en politieke-partijvoorkeur afneemt (Nieuwbeerta, 1995), is er nog steeds een substantiële invloed van iemands sociale positie op de politieke-partijvoorkeur. Op grond van resultaten die wijzen op een afnemend belang van klasse met betrekking tot politieke-partijvoorkeur, hebben verschillende studies gewezen op het belang van de ouderlijke sociale klasse. Het blijkt inderdaad zo te zijn dat niet alleen

iemands eigen sociale klasse, maar ook de sociale klasse van de ouders een substantieel effect heeft op de politieke-partijvoorkeur (De Graaf, Nieuwbeerta & Heath, 1995).

In Nederland, vergeleken met andere geïndustrialiseerde landen, is de relatie tussen sociale klasse en politieke-partijvoorkeur altijd minder sterk geweest. Bovendien is het moeilijk om de bevinding te verklaren dat voor Nederland het effect van de sociale klasse van de ouders bijna net zo sterk is als, en soms zelfs sterker is dan, het effect van de eigen sociale klasse (De Graaf & Ultee, 1987). Deze bevinding suggereert gevolgen van ouderlijke politieke socialisatie die *ongevoelig zijn voor klassenmobiliteit, dat wil zeggen, effecten die erop neerkomen dat er sociale mobiliteit is zonder dat er tegelijk ook sprake is van politieke mobiliteit.*

Ondanks het feit dat er een afnemende relatie is tussen iemands kerklidmaatschap en politieke-partijvoorkeur (Eisinga, Felling & Lammers, 1994), speelt religie nog steeds een belangrijke rol met betrekking tot de stemkeuze. In Nederland heeft het kerkgenootschap waartoe iemand behoort altijd een grotere rol gespeeld met betrekking tot de verklaring van politieke-partijvoorkeur dan de sociale klasse (Andeweg, 1982; Van der Eijk & Niemöller, 1987). De relatie tussen religie en politieke-partijvoorkeur kan niet alleen afnemen doordat mensen die godsdienstig zijn minder op religieuze partijen stemmen, maar ook doordat het percentage niet godsdienstigen dat stemt op religieuze partijen toeneemt (Ultee, Arts & Flap, 1992). Dit kan bijvoorbeeld komen doordat het kerklidmaatschap van de ouders, onafhankelijk van het eigen kerklidmaatschap, een effect heeft op iemands politieke-partijvoorkeur.

In de literatuur is tot nu toe weinig aandacht besteed aan de directe relatie tussen het kerkgenootschap waartoe ouders behoren en de politieke-partijvoorkeur van hun kinderen. Soms wordt er op een indirecte manier rekening gehouden met het kerklidmaatschap van de ouders (Andeweg, 1982; Pijnenburg, 1994). Meestal maakt men een onderscheid tussen kerkleden, onkerkelijken van de eerste generatie en onkerkelijken van de tweede generatie, dat wil zeggen mensen die nooit kerklid zijn geweest. Door deze manier van indelen kan er echter geen onderscheid gemaakt worden tussen het effect van het eigen kerklidmaatschap en dat van de ouders op de politieke-partijvoorkeur. Need en De Graaf (1994), die dit onderscheid wel hebben gemaakt, lieten zien dat het kerklidmaatschap van de ouders, naast het eigen kerklidmaatschap, een substantieel onafhankelijk effect heeft op de politieke-partijvoorkeur. Deze bevinding suggereert dat er effecten zijn van ouderlijke politieke socialisatie die *ongevoelig zijn voor religieuze mobiliteit, dat wil zeggen, effecten die erop neerkomen dat er religieuze mobiliteit is zonder dat er tegelijk ook sprake is van politieke mobiliteit.*

Gegeven de onafhankelijke effecten die de sociale klasse en het kerklidmaatschap van de ouders hebben op de politieke-partijvoorkeur, rijst de vraag op welke manier ouders politieke voorkeuren op hun kinderen overdragen. De klasse en het kerklidmaatschap van de ouders kunnen bijvoorbeeld een direct effect hebben op de politieke-partijvoorkeur van hun kinderen, maar het kan ook zo zijn dat de klasse en het kerklidmaatschap van de ouders een indirect effect hebben op de politieke-partijvoorkeur van hun kinderen via de politieke opvoeding door hun ouders. Een bijkomende vraag is hoe groot het effect van het ouderlijk milieu op de politieke-partijvoorkeur in totaal is, vergeleken met effecten van eigen kenmerken.

Binnen de politicologie is veel onderzoek gedaan naar de overdracht van politieke waarden tussen generaties (Butler & Stokes, 1969; Campbell, Converse, Miller & Stokes, 1960; Jennings & Niemi, 1981). Volgens Gemmeke (1995), is er in Nederland echter nog weinig aandacht besteed aan dit onderwerp. Nieuwbeerta en Wittebrood (1994) bekeken het effect van de sociale klasse, kerklidmaatschap en de politieke voorkeuren van ouders op de politieke voorkeuren van middelbare scholieren in Nederland. De resultaten van deze studie laten zien dat er een directe invloed is van de politieke voorkeuren van de ouders, zelfs wanneer gecontroleerd wordt voor de sociale klasse en het kerklidmaatschap van de ouders. Verder blijkt dat er geen verschil is in de invloed van de politieke voorkeuren van vaders en moeders. In deze studie zijn echter alleen HAVO- en VWO-scholieren in de leeftijd van 15 tot 17 jaar onderzocht. Het is de vraag of deze ouderlijke invloeden blijven wanneer deze kinderen volwassen worden en een eigen sociale klasse-positie gaan innemen. Ook de religie waartoe deze kinderen behoorden, werd niet onafhankelijk van die van de ouders gemeten. Het is daarom niet mogelijk te zeggen hoe groot de effecten van de eigen kenmerken op de politieke-partijvoorkeur zijn in vergelijking met die van de ouders.

Samenvattend kunnen we stellen dat eerdere studies niet afdoende antwoord hebben gegeven op de vraag naar de omvang en de aard van het effect van kenmerken van de ouders op de politieke-partijvoorkeur, vergeleken met het effect van individuele kenmerken. In dit artikel worden vragen met betrekking tot de intergenerationele overdracht van politieke voorkeuren beantwoord.

We bepalen de totale invloed van het ouderlijk milieu op de politieke-partijvoorkeur door te kijken naar de politieke-partijvoorkeur van siblings. Het is te verwachten dat de voorkeuren van siblings meer op elkaar lijken dan die van twee willekeurige personen, simpelweg omdat ze dezelfde ouders hebben. Uit de overeenkomst in de politieke-partijvoorkeur tussen siblings weten we exact hoe groot het totale effect is op de politieke-partijvoorkeur van het ouderlijk milieu. Ook kunnen we de vraag beantwoorden in hoeverre dit effect van het ouderlijk milieu toegeschreven kan worden aan de sociale klasse, kerklidmaatschap en de politieke-partijvoorkeur van de ouders.

Een bijkomend voordeel van deze zogenaamde sibling-benadering (Hauser & Sewell, 1986) is dat ook het relatieve effect op de politieke-partijvoorkeur van ouderlijke en individuele kenmerken kan worden bekeken. Tot nu toe hebben studies naar de politieke-partijvoorkeur zich voornamelijk bezig gehouden met het effect van individuele kenmerken op politieke-partijvoorkeur. De effecten van het ouderlijk milieu zijn nog niet vaak vergeleken met die van individuele kenmerken. In dit artikel beschouwen we zowel ouderlijke als individuele kenmerken, en we vergelijken hun relatieve effecten. De eerste onderzoeksvraag luidt als volgt:

- (1) In welke mate kan de variantie in politieke-partijvoorkeuren toegeschreven worden aan (a) individuele kenmerken; en (b) ouderlijke kenmerken?

Het antwoord op deze eerste vraag roept automatisch een volgende vraag op. Immers, wanneer we weten in welke mate de politieke-partijvoorkeur beïnvloed wordt door individuele en

in welke mate door ouderlijke kenmerken, komt de vraag op welke individuele en ouderlijke kenmerken dan in het bijzonder de politieke-partijvoorkeur beïnvloeden. Met andere woorden:

- (2) Hoe groot zijn de relatieve effecten van (a) individuele kenmerken zoals geslacht, leeftijd, sociale klasse en kerklidmaatschap; en (b) ouderlijke kenmerken zoals kerklidmaatschap, de sociale klasse en de politieke-partijvoorkeur van de ouders op de politieke-partijvoorkeur?

We willen echter niet alleen de vraag beantwoorden welke factoren van invloed zijn op de politieke-partijvoorkeur, maar ook in welke mate deze factoren de variantie in de politieke-partijvoorkeur kunnen verklaren. Het is bekend dat individuen in hun politieke-partijvoorkeur variëren. We noemen dit de 'tussen-individuen'-variantie. Evenzo kunnen we stellen dat families in hun politieke-partijvoorkeur variëren. We noemen dit de 'tussen-familie'-variantie. De derde onderzoeksvraag luidt als volgt:

- (3) In welke mate kan de 'tussen-individuen'-variantie en de 'tussen-familie'-variantie in de politieke-partijvoorkeur worden verklaard met individuele en ouderlijke kenmerken?

Het antwoord op deze laatste vraag zegt hoeveel van de overeenkomst in de politieke-partijvoorkeur van siblings kan worden teruggebracht tot effecten van de sociale klasse van de ouders, het kerklidmaatschap van de ouders en de politieke voorkeuren van de ouders. Wat overblijft is het effect van andere, niet door ons gemeten, kenmerken van de ouders die ervoor zorgen dat de politieke voorkeuren van siblings op elkaar lijken. Op een zelfde wijze krijgen we een antwoord op de vraag in welke mate de individuele variantie in de politieke-partijvoorkeur kan worden verklaard met individuele kenmerken zoals leeftijd, geslacht, kerklidmaatschap en sociale klasse.

Voordat we een antwoord geven op deze onderzoeksvragen beschrijven we in de volgende paragraaf eerst de data en de operationalisatie van de variabelen, en de methode die we gebruiken om een antwoord op onze onderzoeksvragen te krijgen.

3. Data, operationalisatie en methode

Om onze onderzoeksvragen te beantwoorden hebben we gebruik gemaakt van de Familie-Enquête Nederlandse Bevolking 1992-1993 (Ultee & Ganzeboom, 1993). Deze enquête heeft betrekking op een representatieve steekproef van de volwassen Nederlandse bevolking. 1000 respondenten, en indien aanwezig, één van hun ouders en één broer of zus, gaven antwoord op vragen met betrekking tot hun sociale positie, hun religie en hun politieke-partijvoorkeur. Voor 352 respondenten en één van hun siblings hebben we volledige informatie voor alle relevante variabelen. Daarom worden in de analyses 704 individuen uit 352 families opgenomen.

De analyses worden uitgevoerd op basis van de volgende variabelen. De politieke-partijvoorkeur van individuen is gemeten door de respondenten te vragen op welke politieke partij

zij zouden stemmen als er op de dag van het interview een verkiezing zou worden gehouden. Aan de respondenten is ook gevraagd de politieke voorkeuren van hun ouders te rapporteren voor de periode waarin de respondenten ongeveer 15 jaar oud waren. Men veronderstelt dat op deze leeftijd de politieke waarden worden gevormd (Inglehart, 1977), en daarom zullen mensen juist op deze leeftijd door hun ouders worden beïnvloed. Wanneer zowel de primaire respondent als zijn of haar sibling informatie gaven over de politieke-partijvoorkeur van hun ouders, zijn de antwoorden van de primaire respondent gebruikt.

Van 400 respondenten is ook één van de ouders geïnterviewd. Een vergelijking van hun antwoorden op vragen naar kerklidmaatschap, beroep en politieke voorkeuren met de antwoorden die hun kinderen gaven, liet zien dat deze antwoorden voor 90 procent in dezelfde categorie vielen. Wanneer we gegevens zouden hebben gebruikt die van de ouders werden verkregen, zouden erg veel respondenten buiten de analyse blijven. Daarom hebben we ervoor gekozen de informatie te gebruiken die de respondenten en hun siblings hebben gegeven.²

De politieke-partijvoorkeur van de ouders verwijst naar die van de vader. Slechts wanneer er geen gegevens bekend waren over de partijvoorkeur van de vader, verwijst de partijvoorkeur van de ouders naar die van de moeder. Nieuwbeerta en Wittebrood (1994) lieten zien dat het effect van de partijvoorkeur voor vaders en moeders op de politieke partijvoorkeur van hun kinderen gelijk is. Daarom verwachten we niet dat de resultaten door deze keuze beïnvloed zullen worden.

Om een continue schaal te verkrijgen waarop de politieke partijen kunnen worden geplaatst, hebben we de partijen vervangen door de gemiddelde score voor deze partijen op een tien-punts links-rechts schaal, zoals geobserveerd door potentiële kiezers (Van der Eijk & Niemöller, 1983). Voor 98 respondenten of siblings waren er geen gegevens over de partijkeuze beschikbaar. In dat geval hebben we de links-rechts partijkeuze geschat op basis van informatie over de links-rechts zelfplaatsing van de respondenten. Voor respondenten die zowel antwoord gaven op de vraag naar de partijkeuze als naar de links-rechts zelfplaatsing, is een regressie-vergelijking geschat met de links-rechts partijkeuze als de afhankelijke variabele en de links-rechts zelfplaatsing als onafhankelijke variabele. Vervolgens is op grond van deze vergelijking voor mensen met missende waarden op de partijkeuze de links-rechts partijkeuze geschat.³ In de analyses is een dummie-variabele opgenomen, die aangeeft of de links-rechts partijkeuze geschat is of niet. Het bleek dat de schatting van de links-rechts partijkeuze in geen enkel geval andere resultaten opleverde. Daarom is bij de presentatie van de resultaten deze dummie-variabele weggelaten.

Om het kerkgenootschap waartoe iemand zichzelf rekent te meten, is de vraag gesteld of mensen zichzelf als lid van een kerk of geloofsgenootschap beschouwden, en zo ja, welke kerk of geloofsgenootschap dit was.⁴ Vervolgens zijn de kerkgenootschappen in vier categorieën samengenomen: (1) geen kerklid; (2) Katholiek; (3) Nederlands Hervormd, en (4) Gereformeerd. Het kerklidmaatschap van de ouders is aan de respondenten en hun siblings gevraagd. Ook hier verwijst het kerklidmaatschap van de ouders naar de periode waarin de respondent ongeveer 15 jaar oud was, en zijn de antwoorden van de primaire respondent gebruikt wanneer zowel de primaire respondent als zijn of haar sibling informatie gaven over het kerklidmaatschap van hun ouders.

De variabelen sociale klasse en sociale klasse van de ouders zijn geconstrueerd op grond van informatie over het beroep en het al dan als zelfstandige werkzaam zijn. De sociale klasse van de ouders verwijst naar het beroep en het als zelfstandige werkzaam zijn van de vader toen de respondent ongeveer 15 jaar oud was. Wanneer zowel de primaire respondent als zijn of haar sibling informatie gaven over het beroep van hun vader zijn de antwoorden van de primaire respondent gebruikt. De klasse van de respondent en zijn of haar vader is ingedeeld volgens het EGP-klassenschema (Erikson, Golthorpe & Portocarero, 1979). We gebruiken een indeling in de volgende zes klassen: (1) Hogere professionals; (2) Routine hoofdarbeid; (3) Kleine zelfstandigen; (4) Geschoolde arbeiders; (5) Ongeschoolde arbeiders; en (6) Boeren.

Tot slot is naar het geslacht en de leeftijd van de respondenten en hun siblings gevraagd. Van de leeftijd is 18 afgetrokken, om de resultaten te laten verwijzen naar het jaar waarin men voor het eerst mocht gaan stemmen. Tabel 1 beschrijft de gemiddelde links-rechts positie voor elke sociale groep voor respondenten en hun siblings.

In tabel 1 is te zien dat de gemiddelde links-rechts positie van de primaire respondent (5,37) gemiddeld iets hoger is dan dat van de siblings (5,30). De gemiddelde links-rechts plaatsing verschilt echter voor geen enkele groep significant tussen de siblings. Daarom bespreken we alleen de gemiddelde links-rechts positie van verschillende groepen voor de respondenten. In de tabel is duidelijk te zien dat de links-rechts positie verschilt voor de verschillende onderscheiden groepen. Mensen die geen kerklid zijn, hebben, met een gemiddelde score van 4,65, de meest linkse partijvoorkeur. De partijvoorkeur van katholieken is het meest rechts, met een gemiddelde van 5,96. Er is ook een aanzienlijke variatie in de links-rechts positie tussen de verschillende sociale klassen. Boeren (6,91) hebben de meest rechtse partijvoorkeur, maar het gaat hier slechts om een zeer kleine groep. De ongeschoolde arbeiders leggen de meest linkse partijvoorkeur aan de dag (5,06). Tabel 1 laat ook zien dat mannen over het algemeen een iets rechtser partijvoorkeur hebben dan vrouwen. Voor mannen is de gemiddelde links-rechts plaatsing 5,46 en voor vrouwen 5,27.

Wanneer we kijken naar de aantallen die in tabel 1 vermeld staan, dan kunnen we zien dat de groep onkerkelijk onder de ouders nog zeer klein was (70), maar dat diezelfde groep onder de respondenten veel groter is (146). De groep onkerkelijken is binnen één generatie meer dan verdubbeld. We zien ook dat de groep boeren bij de ouders veel groter is dan bij hun kinderen, terwijl de routine hoofdarbeid ook enorm is toegenomen binnen één generatie.

Kinderen van hervormden huize zijn het meest links, met een links-rechts positie van 5,27. De meest rechtse positie wordt gevonden onder kinderen van gereformeerde ouders, met een gemiddelde links-rechts positie van 5,80. Merk ook hier op dat het om een kleine groep gaat.

We zien dat de links-rechts positie tussen de verschillende klassen van de ouders minder varieert dan tussen de eigen klassen, maar een zelfde patroon is zichtbaar. Het meest rechts zijn kinderen van boeren (6,01), terwijl de politieke partijvoorkeur van kinderen van ongeschoolde arbeiders (4,90) het meest links is.

Tabel 1 Gemiddelde links-rechts positie naar sociale groep

Kenmerk	Respondent		Sibling	
	Gemiddelde links-rechts positie	N	Gemiddelde links-rechts positie	N
Individuele kenmerken				
Kerklidmaatschap				
Geen kerklid	4,65	148	4,73	166
Katholiek	5,96	149	5,78	140
Nederlands Hervormd	5,64	40	5,71	30
Gereformeerd	5,84	15	6,22	16
Sociale klasse				
Hogere professionals	5,17	146	5,04	155
Routine hoofdarbeid	5,61	101	5,51	107
Kleine zelfstandigen	5,68	13	6,56	16
Geschoolde arbeiders	5,14	28	5,57	29
Ongeschoolde arbeiders	5,06	50	4,69	32
Boeren	6,91	14	5,93	13
Geslacht				
Vrouw	5,27	182	5,22	186
Man	5,46	170	5,38	166
Ouderlijke kenmerken				
Kerklidmaatschap van de ouders				
Geen kerklid	5,54	70	4,91	70
Katholiek	5,65	185	5,41	185
Nederlands Hervormd	5,27	70	5,35	70
Gereformeerd	5,80	27	5,35	27
Sociale klasse van de ouders				
Hogere professionals	5,29	112	5,26	112
Routine hoofdarbeid	5,65	35	4,68	35
Kleine zelfstandigen	5,30	34	5,41	34
Geschoolde arbeiders	5,15	67	4,99	67
Ongeschoolde arbeiders	4,90	48	5,82	48
Boeren	6,01	56	5,61	56
Gemiddeld	5,37	352	5,30	352

Bron: Familie-Enquête Nederlandse Bevolking 1993; eigen berekeningen

In dit artikel wordt de vraag beantwoord in welke mate politieke-partijvoorkeur wordt beïnvloed door kenmerken van de ouders, en in welke mate door individuele kenmerken. Het vergelijken van siblings is een krachtige methode om ouderlijke invloeden vast te stellen. Siblingmodellen zijn ontwikkeld binnen de familie van structurele causale modellen om de invloed van ouders op de opleidingscarrières van hun kinderen vast te stellen (Hauser & Sewell, 1985). In Nederland zijn deze modellen toegepast om familie-effecten op bijvoorbeeld opleidingscarrières (Dronkers, 1991), en cultuurparticipatie vast te stellen (Ganzeboom & De Graaf, 1991).

Omdat siblings genest zijn binnen een familie, moet er rekening worden gehouden met de hiërarchische structuur van de data. Negeren van deze hiërarchische structuur kan tot gevolg hebben dat de standaardfouten van de coëfficiënten worden onderschat, en het kan dan voorkomen dat geconcludeerd wordt dat een factor een significant effect heeft op de politieke voorkeuren, terwijl in feite dit effect aan het toeval kan worden toegeschreven (Woodhouse, Rabash, Goldstein & Yang, 1993). Alternatieve modellen zijn ontwikkeld om data met een hiërarchische structuur te analyseren (Bryk & Raudenbush, 1992). Deze zogenoemde multi-niveau-modellen zijn gebruikt om bijvoorbeeld politieke-partijvoorkeur (Jones, Johnston & Pattie, 1992; Nieuwbeerta, 1995), en siblinggegevens (Van der Velden & Bosker, 1991) te analyseren.

In dit artikel wordt gebruik gemaakt van een hiërarchisch siblingmodel, waarin de siblings genest zijn binnen families. We schatten de constante, die de gemiddelde links-rechts positie weergeeft, en laten deze constante variëren tussen individuen en tussen families. Deze variatie tussen en binnen families kunnen we vervolgens verklaren met individuele en familiekenmerken.

Het algemene model dat hier gebruikt wordt, kan worden samengevat met de volgende twee vergelijkingen:

$$Y_{ij} = \beta_{0j} + \beta_1 X_{ij} + \varepsilon_{ij} \quad (1)$$

In vergelijking 1 wordt de links-rechts positie van individu i in familie j geschat als een functie van de constante voor familie j , zijn of haar score op de onafhankelijke variabelen X_{ij} , en een random error, ε_{ij} . In dit model kan de variatie van de random error term ε_{ij} worden samengevat door σ^2_ε , de variantie van de random variatie op het individuele niveau.

$$\beta_{0j} = \beta_0 + \mu_j \quad (2)$$

In vergelijking 2 laten we de constante, β_0 , variëren tussen families. In deze vergelijking, stelt μ_j de random error term op het familieniveau voor, en analoog aan ε_{ij} , kunnen ze worden samengevat met een enkele variantie, σ^2_μ . We kunnen ons deze modellen voorstellen als modellen waarin rekening gehouden wordt met autocorrelatie, waarin kiesgerechtigden binnen een familie meer op elkaar lijken dan niet verwante personen.

Om de parameters van dit multi-niveau-model te schatten, maken we gebruik van het interactieve programma ML3 (Prosser, Rasbach & Goldstein, 1991).

Door ML3 wordt voor elke familie een aparte regressie-vergelijking geschat. De schattingen kunnen onprecies worden wanneer er maar weinig individuen in elke familie zitten. In dit geval is het aantal leden per familie altijd twee, en daarom is het mogelijk dat de schattingen onprecies zijn. Om twee redenen denken we dat het probleem van de lage aantallen binnen elke gezin de resultaten niet onoverkomelijk zullen beïnvloeden. Ten eerste is er een aanzienlijke variatie in de afhankelijke variabele. Ten tweede schatten we alleen de *random* termen op het familieniveau. Deze *random* termen worden in multi-niveau-modellen voorgesteld alsof ze uit een verdeling komen, en ML3 schat alleen de variantie van deze verdeling. Bovendien heeft het rekening houden met de hiërarchie en de autocorrelatie in de data betere schattingen tot resultaat (Jones et al., 1992).

4. Resultaten

In de ML3-analyse zijn vier verschillende modellen geschat. In model 1 worden alleen de constante, en de verschillende variantie-termen (binnen en tussen families) geschat. Op grond van deze schattingen kunnen we concluderen hoeveel variantie in politieke voorkeuren kan worden toegeschreven aan verschillen tussen families, en hoeveel aan verschillen tussen individuen. In model 2 introduceren we de individuele kenmerken leeftijd, geslacht, sociale klasse en kerklidmaatschap. In het derde model voegen we de ouderlijke kenmerken sociale klasse en kerklidmaatschap van de ouders toe aan model 2. Tot slot wordt in model 4 de politieke voorkeuren van de ouders aan model 3 toegevoegd. Wanneer we de variantie-termen van model 1 vergelijken met die van de modellen 2, 3 en 4, kunnen we bepalen hoeveel variantie in politieke voorkeuren we kunnen verklaren met individuele kenmerken, en hoeveel met ouderlijke kenmerken.

In tabel 2 worden de resultaten van de analyse gepresenteerd. Het bovenste gedeelte van deze tabel bevat de parameterschattingen en hun bijbehorende standaardfouten. Het onderste gedeelte van de tabel presenteert de verdeling van de variantie in politieke voorkeur over individuen en families. Volledigheidshalve hebben we de varianties ook gepresenteerd als een percentage van de totale variantie (dat is de individuele en de familie-variantie samen) die wordt verklaard ten opzichte van model 1, het model met alleen een constante. Tot slot staat in tabel 2 de model-fit, en het aantal vrijheidsgraden vergeleken met het vorige model weergegeven.

In model 1 is de gemiddelde links-rechts positie 5,3, op een schaal die loopt van 1 tot 10, wat neerkomt op het midden van de schaal. In het onderste gedeelte van de tabel staan de variantie-componenten van het model. Ongeveer dertig procent van de variantie in de links-rechts positie (29 procent) kan worden toegeschreven aan systematische verschillen *tussen* families, en zeventig procent (71 procent) aan verschillen tussen individuen *binnen* families. Hiermee is een antwoord gegeven op de eerste onderzoeksvraag: politieke voorkeuren worden voor zeventig procent beïnvloed door individuele kenmerken, en voor dertig procent door

familiekenmerken. In de volgende modellen proberen we deze variantie in links-rechts positie te verklaren met gemeten individuele kenmerken zoals kerklidmaatschap, sociale klasse, leeftijd en geslacht, en met ouderlijke kenmerken zoals kerklidmaatschap van de ouders, ouderlijke sociale klasse en politieke voorkeuren.

In model 2 worden de individuele kenmerken kerklidmaatschap, sociale klasse, leeftijd en geslacht toegevoegd aan model 1. De constante in dit model verwijst naar de gemiddelde links-rechts positie voor vrouwen van 18 jaar die geen kerklid zijn en die ongeschoolde arbeiders zijn. Van deze groep wordt verondersteld dat zij de meest linkse politieke partijvoorkeur heeft. Hierdoor zullen alle andere categorieën een rechtser positie op de links-rechts schaal innemen, en daarom verwachten we dat alle parameterschattingen een positief teken zullen hebben. In tabel 2 is te zien dat de gemiddelde links-rechts positie voor deze referentiegroep 3,2 is, wat linkser is dan de gemiddelde links-rechts positie zoals gevonden in model 1. Alle kerkgenootschappen hebben een rechtser partijvoorkeur dan de referentiecategorie. De meest rechtse partijvoorkeur wordt gevonden onder Gereformeerden; hun links-rechts positie is 1,3 punten hoger dan die van de referentiegroep.

De onderscheiden sociale klassen verschillen significant van de ongeschoolde arbeiders in hun links-rechts positie. De links-rechts positie van geschoolde arbeiders lijkt het meest op die van de ongeschoolde arbeiders; de zelfstandigen en boeren zijn de meest rechtse sociale groepen.

Mannen hebben slechts een iets rechtser partijvoorkeur dan vrouwen. Desalniettemin is het verschil tussen mannen en vrouwen significant. Het leeftijdseffect is niet significant.

De fit van het model neemt significant toe wanneer we de individuele kenmerken kerklidmaatschap, sociale klasse, leeftijd en geslacht aan model 1 toevoegen. Het verschil in χ^2 tussen model 1 en model 2 is 96, tegen 10 vrijheidsgraden. Samen verklaren de individuele kenmerken kerklidmaatschap, sociale klasse, geslacht en leeftijd 6 (dat is $(2,39 - 2,24)/2,39 * 100\%$) procent van de variantie op het individuele niveau, en 34 (dat is $(0,98 - 0,65)/0,98 * 100\%$) procent van de variantie op familieniveau. Het feit dat we 34 procent van de familie-variantie in links-rechts positie verklaren met individuele kenmerken geeft aan dat individuele kenmerken zoals kerklidmaatschap en sociale klasse nauw verwant zijn aan ouderlijke kenmerken zoals kerklidmaatschap en sociale klasse van de ouders.

In model 3 worden de ouderlijke kenmerken kerklidmaatschap en sociale klasse van de ouders toegevoegd aan model 2. In dit model verwijst de constante naar dezelfde referentiecategorie als in model 2, maar nu heeft deze groep ook ouders die geen kerklid zijn en die ongeschoolde arbeiders zijn. De gemiddelde links-rechts positie voor de referentiecategorie is 3,2. De effecten van de individuele kenmerken op de links-rechts positie in model 2 veranderen niet noemenswaardig door toevoeging van het kerklidmaatschap en de sociale klasse van de ouders. Het effect van de sociale klasse van de ouders en het effect van het kerklidmaatschap van de ouders zijn niet significant.

Tabel 2 Parameterschattingen van multi-niveau siblingmodel en model fit; standaardfouten tussen haakjes (N=704)

Variabele	Model 1	Model 2	Model 3	Model 4
Constante	5,3 (0,1)	3,2 (0,4)	3,2 (0,4)	2,6 (0,4)
Individuele kenmerken				
Kerklidmaatschap				
Geen kerklid (ref)		-	-	-
Katholiek		1,1 (0,2)	1,2 (0,2)	1,1 (0,2)
Nederlands Hervormd		0,9 (0,2)	0,8 (0,3)	0,6 (0,3)
Gereformeerd		1,3 (0,3)	1,3 (0,4)	1,1 (0,4)
Sociale Klasse				
Hogere professionals		0,3 (0,2)	0,3 (0,2)	0,3 (0,2)
Routine hoofdarbeid		0,7 (0,2)	0,7 (0,2)	0,6 (0,2)
Kleine zelfstandigen		1,4 (0,4)	1,4 (0,4)	1,4 (0,4)
Geschoolde arbeiders		0,3 (0,3)	0,3 (0,3)	0,3 (0,3)
Ongeschoolde arbeiders (ref)		-	-	-
Boeren		1,2 (0,4)	1,0 (0,4)	1,0 (0,4)
Geslacht				
Vrouw (ref)		-	-	-
Man		0,3 (0,1)	0,3 (0,1)	0,3 (0,1)
Leeftijd				
		0,0 (0,0)	0,0 (0,0)	0,0 (0,0)
Ouderlijke kenmerken				
kerklidmaatschap van de ouders				
Geen kerklid (ref)			-	-
Katholiek			-0,0 (0,2)	-0,5 (0,2)
Nederlands Hervormd			0,3 (0,3)	0,2 (0,2)
Gereformeerd			0,1 (0,4)	-0,4 (0,4)
Sociale klasse van de ouders				
Hogere professionals			0,1 (0,2)	-0,1 (0,2)
Routine hoofdarbeid			0,0 (0,3)	-0,2 (0,2)
Kleine zelfstandigen			-0,2 (0,3)	-0,4 (0,3)
Geschoolde arbeiders			-0,2 (0,3)	-0,2 (0,2)
Ongeschoolde arbeiders (ref)			-	-
Boeren			0,1 (0,3)	-0,1 (0,3)
Links-rechts positie van de ouders				
				0,2 (0,0)

Tabel 2 (vervolg) Variantie-componenten en model fit

	Model 1	Model 2	Model 3	Model 4
Variantie-componenten				
individueel	2,39	2,24	2,23	2,23
familie	0,98	0,65	0,63	0,54
Totale variantie (%)				
	Verklaarde variantie vergeleken met model 1 (%)			
individueel	71	6	7	7
familie	29	34	36	45
Model fit				
2 * log-likelihood	2823	2727	2721	2701
Δ 2 * log-likelihood		96	6	20
Δ vrijheidsgraden		10	8	1

Bron: Familie-Enquête Nederlandse Bevolking 1993; eigen berekeningen

Het verschil in χ^2 van model 3 vergeleken met model 2 is 6, tegen 8 vrijheidsgraden. Dit suggereert dat toevoeging van de ouderlijke kenmerken kerklidmaatschap en sociale klasse van de ouders aan een model met alleen individuele kenmerken als sociale klasse, kerklidmaatschap, leeftijd en geslacht, de fit van het model niet significant verbetert op het 0,05 procentniveau. De verklaarde variantie in model 3 is echter iets hoger dan die van model 2.

Tot slot voegen we de politieke voorkeuren van de ouders toe aan model 3. De constante in model 4 verwijst naar dezelfde referentiegroep als in model 3, maar nu heeft deze groep ook nog ouders met een links-rechts positie van 0. De gemiddelde links-rechts positie van deze referentiegroep, als weergegeven door de constante, is 2,6. De meeste parameterschattingen in model 4 lijken sterk op die in de vorige modellen. Het effect van de links-rechts positie van de ouders is zowel significant als in de verwachte richting. Wanneer de links-rechts positie van de ouders met één punt toeneemt, neemt de eigen links-rechts positie toe met 0,2 punten op een schaal van 1 tot 10.

Toevoegen van de politieke voorkeuren van de ouders zorgt voor een afname van de χ^2 van het model met 20 vergeleken met model 3. Het model dat de politieke voorkeuren van de ouders bevat, gebruikt slechts één vrijheidsgraad meer vergeleken met het vorige model, wat aanduidt dat het effect van de ouderlijke politieke voorkeuren sterk significant is. De variabelen die in model 4 zijn opgenomen verklaren 7 procent van de variantie op het individuele niveau, en 45 procent van de variantie op het familieniveau. Het feit dat we ook hier een deel van de individuele variantie in de politieke-partijvoorkeur verklaren met ouderlijke kenmerken laat wederom zien dat het eigen kerklidmaatschap en de eigen sociale klasse sterk gerelateerd zijn aan die van de ouders.⁵

Zoals uit tabel 2 blijkt, is een χ^2 test van de fit van model 4 vergeleken met model 1, het model met alleen een constante, significant. Dit betekent echter niet dat ook alle variabelen in

model 4 een significant effect op de links-rechts positie hebben. In tabel 3 laten we zien in hoeverre de χ^2 verandert als we de onafhankelijke variabelen een voor een weglaten uit model 4.

Tabel 3 Significantietest, verandering in χ^2 als variabele uit model 4 wordt weggelaten.

Variabele	$\Delta \chi^2$	Δ d.f.	$\Delta \chi^2 / \Delta$ d.f.
Individuele kenmerken			
Kerklidmaatschap	37,9	3	12,6
Social class	23,8	5	4,8
Geslacht	4,9	1	4,9
Leeftijd	1,9	1	1,9
Ouderlijke kenmerken			
Kerklidmaatschap van de ouders	7,9	3	2,6
Sociale klasse van de ouders	2,1	5	0,4
Links-rechts positie van de ouders	20,0	1	20,0

Bron: Familie-Enquête Nederlandse Bevolking 1993; eigen berekeningen

Inspectie van tabel 3 laat zien dat vier variabelen een significant effect hebben op de links-rechts positie. Kerklidmaatschap, sociale klasse, geslacht en links-rechts positie van de ouders beïnvloeden iemands links-rechts positie alle significant. Het effect van leeftijd en de sociale klasse en kerklidmaatschap van de ouders zijn niet significant.

5. Discussie

In dit artikel is het effect van het ouderlijk milieu op de politieke-partijvoorkeur op een niet zo gebruikelijke manier vastgesteld. Op grond van de overeenkomst in de politieke-partijvoorkeur tussen siblings weten we precies wat het totale effect van het ouderlijk milieu op de politieke-partijvoorkeur is.

De resultaten lieten zien dat 29 procent van de variantie in de politieke-partijvoorkeur toegeschreven kan worden aan het ouderlijk milieu, en 71 procent aan individuele factoren. Deze resultaten zijn vergelijkbaar met de resultaten van andere siblingstudies, met andere afhankelijke variabelen. Een derde van de variantie in cultuurparticipatie kan worden toegeschreven aan het ouderlijk milieu en tweederde aan individuele factoren (Ganzeboom & De Graaf, 1991). De variantie in opleidingsniveau kan voor 35 procent worden toegeschreven aan de familie, voor 13 procent aan verschillen tussen buurten en voor 48 procent aan individuele factoren (Van der Velden & Bosker, 1991).

Op het eerste gezicht lijken de resultaten van dit artikel ook sterk op andere studies naar de politieke-partijvoorkeur, die geen gebruik maken van de sibling-benadering. Van alle kenmerken van het ouderlijk milieu heeft de politieke voorkeur van de ouders het sterkste effect op iemands politieke-partijvoorkeur. Jennings en Niemi (1968) en McAllister en Kelley (1985) kwamen ook tot deze conclusie. Door gebruik te maken van de siblingmethode is in dit artikel vooruitgang geboekt ten opzichte van eerdere studies, omdat we nu ook de totale invloed van het ouderlijk milieu vast hebben gesteld.

Er is echter één verschil met eerdere studies aan te geven. De effecten van de sociale klasse en het kerklidmaatschap van de ouders zijn niet significant. Hiervoor zijn twee mogelijke verklaringen te geven. Een eerste oorzaak kan liggen in het feit dat we hier een model hebben gebruikt dat rekening houdt met de hiërarchische structuur van de data. In modellen waarin geen rekening wordt gehouden met deze hiërarchische structuur kunnen daarom wel significante effecten gevonden worden (Andeweg, 1982; De Graaf et al., 1995). Deze verklaring lijkt echter niet op te gaan. Een OLS-analyse liet zien dat ook in een model waarbij geen rekening wordt gehouden met de hiërarchische structuur van de data, de effecten van de sociale klasse en het kerklidmaatschap van de ouders niet significant zijn.

Een tweede verklaring voor het feit dat we geen significante effecten van de ouderlijke klasse en kerklidmaatschap vinden, kan gezocht worden in het kleine aantal respondenten dat in de analyses is opgenomen, vergeleken met het aantal parameters dat geschat wordt. Er zijn immers maar 352 families in de analyses opgenomen. Wellicht zouden er wel significante effecten van de ouderlijke kenmerken gevonden worden wanneer er meer families in de analyses betrokken worden.⁶

Het gebruik van de politieke voorkeuren van siblings is een vruchtbare manier gebleken om familie-effecten op de politieke-partijvoorkeur te bepalen. We weten nu immers dat de socialisatie-effecten voor een derde de politieke-partijvoorkeur bepaalt. In volgende studies zouden de totale indirecte en directe effecten van zowel ouderlijke als individuele kenmerken op de politieke-partijvoorkeur in beschouwing moeten worden genomen. Hiervoor zijn echter veel meer gegevens met betrekking tot de politieke-partijvoorkeur van siblings nodig.

Noten

- 1 Ariana Need is als OIO verbonden aan de Vakgroep Sociologie/ICS van de Katholieke Universiteit Nijmegen (NWO-no. 510-79-605). Correspondentieadres: Vakgroep Sociologie, Katholieke Universiteit Nijmegen, Postbus 9104, 6500 HE Nijmegen. E-mail: u211614@vm.uci.kun.nl. Voor kritiek op eerdere versies van dit artikel wil ik Harry Ganzeboom, Nan Dirk de Graaf, Jan Lammers, Wilma Smeenk en Wout Ultee bedanken.
- 2 Dit is in het meeste onderzoek waarin ouderlijke kenmerken worden opgenomen het geval. Het bleek dat de resultaten niet wezenlijk anders werden door het gebruik van informatie die van de respondenten en hun siblings werden verkregen.
- 3 $Y_{\text{pred}} = 1,55 + ,70 * \text{Links-rechts zelfplaatsing}$; $R^2 = 0,48$.
- 4 De vraag die hier gesteld werd, is geen strikte tweetraps-vraag omdat er geen twee aparte vragen worden gesteld. Een van de antwoordmogelijkheden

was 'Niet lid van een kerk of geloofsgenootschap'. De aantallen in de 'niet lid' categorie zullen in deze zogenoemde anderhalfraps-vraag ergens tussen die van een- en tweetraps-vraag inliggen.

- 5 In een structureel siblingmodel, dat bijvoorbeeld met LISREL kan worden geschat, kan rekening gehouden worden met het feit dat ouders in het algemeen hun kerklidmaatschap en sociale klasse aan hun kinderen overdragen. Gegeven het feit dat wij veel categorische variabelen in de analyse opnemen, werd het schatten van een multi-niveau siblingmodel verkozen boven dat van een structureel siblingmodel.
- 6 Verkleining van het aantal categorieën van de variabelen sociale klasse en denominatie leverde ook geen significante effecten op.

Literatuur

- Andeweg, R.B. (1982). *Dutch voters adrift; on explanations of electoral change 1963-1977*. Leiden: proefschrift.
- Bryk, A.S. & S.W. Raudenbush (1992). *Hierarchical linear models*. Newbury: Sage.
- Butler, D. & D. Stokes (1969). *Political change in Britain: Forces shaping electoral choice*. New York: St. Martin's.
- Campbell, A., P.E. Converse, W.E. Miller & D.E. Stokes (1960). *The American voter*. New York: Wiley.
- Dronkers, J. (1991). Vermindert het belang van het gezin? Een proeve van empirische toetsing. *Comenius*, 41, 37-55.
- Erikson, R., J.H. Golthorpe & L. Portocarero (1979). Intergenerational class mobility in three western European societies: England, France and Sweden. *The British Journal of Sociology*, 30, 415-439.
- Eijk, C. van der & K. Niemöller (1983). *Electoral change in the Netherlands. Empirical results and methods of measurements*. Amsterdam: CT Press.
- Eijk, C. van der & K. Niemöller (1987). Electoral alignments in the Netherlands. *Electoral Studies*, 6, 17-30.
- Eisinga, R., A. Felling & J. Lammers (1994). Confessie, inkomen en politieke partijkeuze, 1964-1992. *Mens en Maatschappij*, 69, 6-25.
- Ganzeboom, H.B.G. & P.M. de Graaf (1991). Sociale herkomst, culturele socialisatie en cultuurparticipatie: een sibling-analyse. *Sociale Wetenschappen*, 34, 272-287.
- Gemmeke, M. (1995). Onderzoek naar politieke socialisatie: De stand van zaken. *Acta Politica*, 30, 75-101.
- Goldberg, A.S. (1969). Social determinism and rationality as basis of party identification. *American Political Science Review*, 63, 5-25.
- Graaf, N.D. de, P. Nieuwbeerta & A. Heath (1995). Class mobility and political preferences: Individueel and contextual effects. *American Journal of Sociology*, 100, 997-1027.
- Graaf, N.D. de, & W.C. Ultee (1987). Intergenerationele mobiliteit en politieke verhoudingen. *Acta Politica*, 22, 3-37.
- Hauser, R.M. & W.H. Sewell (1985). Birth order and educational attainment in full sibships. *American Educational Research Journal*, 22, 1-23.
- Hauser, R.M. & W.H. Sewell (1986). Family effects in simple models of education, occupational status, and earnings: findings from the Wisconsin and Kalamazoo studies. *Journal of Labor Economics*, 4, 83-115.
- Inglehart, R. (1977). *The silent revolution: changing values en political styles among Western publics*. Princeton: Princeton University Press.

- Irwin, G.A., & J.J.M. van Holsteyn (1989). Towards a more open model of competition. In H. Daalder, & G.A. Irwin (Red.), *Politics in the Netherlands. How much change?* (pp. 21-41). London: Frank Cass.
- Jennings, M.K. & R.G. Niemi (1968). Transmission of political values from parent to child. *American Political Science Review*, 62, 169-184.
- Jennings, M.K. & R.G. Niemi (1981). *Generations and politics: A panel study of young adults and their parents*. Princeton: Princeton University Press.
- Jones, K., R.J. Johnston & C.J. Pattie, (1992). People, places and regions: Exploring the use of multi-level modelling in the analysis of electoral data. *British Journal of Political Science*, 22, 343-380.
- Lijphart, A. (1974). The Netherlands: continuity and change in voting behaviour. In R. Rose (Red.), *Electoral behaviour: a comparative handbook* (pp. 227-268). New York: The Free Press.
- McAllister, I. & J. Kelley (1985). Party identification and political socialization: A note on Australia and Britain. *European Journal of Political Research*, 13, 111-118.
- Need, A. & Graaf, N.D. de (1994). *Voting behaviour and the influence of religious and class mobility in the Netherlands*. Paper presented at the ASA annual meeting, Los Angeles.
- Nieuwbeerta, P. (1995). *The democratic class struggle in twenty countries 1945-1990*. Amsterdam: Thesis Publishers.
- Nieuwbeerta, P. & K. Wittebrood (1994). De invloed van vaders en moeders op de politieke-partij-voorkeur van hun kinderen. *Mens en Maatschappij*, 69, 26-46.
- Pijnenburg, B. (1994). De 'C' van CDA. In K. van Kersbergen, P. Lucardie & H. ten Napel (Red.), *Geloven in macht. De christen-democratie in Nederland* (pp. 117-139). Amsterdam: Het Spinhuis.
- Prosser, R., J. Rasbach & H. Goldstein (1991). *ML3 software for three-level analyses: users' guide for v.2*. London: Institute of Education.
- Sears, D. (1975). Political socialization. In F.I. Greenstein & N.W. Polsky (Red.), *Handbook of political science: Vol. 2. Micropolitical theory* (pp. 93-153). Reading, Mass.: Addison-Wesley.
- Ultee, W., W. Arts & H. Flap (1992). *Sociologie: vragen, uitspraken, bevindingen*. Groningen: Wolters-Noordhof.
- Ultee, W.C. & H.B.G. Ganzeboom (1993). *Familie-enquête Nederlandse bevolking 1992-1993* [databestand], Nijmegen: Vakgroep Sociologie.
- Velden, R. van der & R. Bosker (1991). Individuen, gezinnen en buurten: sociale determinanten van het onderwijsniveau. *Mens en Maatschappij*, 66, 277-295.
- Woodhouse, G., J. Rabash, H. Goldstein & M. Yang (1993). Introduction to multilevel modelling. In G. Woodhouse (Red.), *A guide to ML3 for new users* (pp. 9-54). London: Institute of Education.